

Wyrok z dnia 23 kwietnia 2010 r.

II UK 313/09

Osiągnięcie do dnia 1 stycznia 1999 r. okresu pracy w szczególnych warunkach, o którym mowa w art. 184 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2009 r. Nr 153, poz. 1227 ze zm.) wyłącza ponowne ustalenie tego okresu po osiągnięciu wieku emerytalnego według zasad wynikających z art. 32 ust. 1a pkt 1 tej ustawy, obowiązujących od dnia 1 lipca 2004 r.

Przewodniczący SSN Beata Gudowska (sprawozdawca), Sędziowie SN:
Małgorzata Gersdorf, Jolanta Strusińska-Żukowska.

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w dniu 23 kwietnia 2010 r. sprawy z wniosku Krzysztofa S. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w G. o emeryturę z tytułu pracy w szczególnych warunkach, na skutek skargi kasacyjnej wnioskodawcy od wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 19 maja 2009 r. [...]

u c h y l i ł zaskarżony wyrok i przekazał sprawę Sądowi Apelacyjnemu w Gdańsku do ponownego rozpoznania i orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.

U z a s a d n i e n i e

Wyrokiem z dnia 19 maja 2009 r. Sąd Apelacyjny-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Gdańsku zmienił wyrok Sądu Okręgowego-Sądu Ubezpieczeń Społecznych w Gdańsku z siedzibą w Gdyni z dnia 8 października 2008 r. i oddalił odwołanie Krzysztofa S. od decyzji Oddziału Zakładu Ubezpieczeń Społecznych-Oddziału w G. w przedmiocie odmowy przyznania prawa do emerytury wcześniejszej z tytułu wykonywania pracy w szczególnych warunkach. Ustalił, że ubezpieczony, urodzony w dniu 23 marca 1951 r., w okresie od dnia 2 stycznia 1984 r. do dnia 3 stycznia 1994 r., w trakcie zatrudnienia na stanowisku lekarza okrętowego w PPPiH „D.”

SA w G., wykonywał pracę rybaka morskiego, wymienioną w wykazie B, dziale IV pod poz. 4 pkt 19 załącznika do zarządzenia nr 24 Ministra - Kierownika Urzędu Gospodarki Morskiej z dnia 15 sierpnia 1983 r. w sprawie prac wykonywanych w szczególnych warunkach w zakładach resortu gospodarki morskiej. Oceniał, że okres zatrudnienia ubezpieczonego w szczególnych warunkach wyniósł 9 lat, 9 miesięcy i 25 dni, gdyż nie uwzględnił - na podstawie dodanego od dnia 1 lipca 2004 r. art. 32 ust. 1a ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2009 r. Nr 153, poz. 1227 ze zm.) - okresów niewykonywania pracy, za które ubezpieczony otrzymał po dniu 14 listopada 1991 r. świadczenia z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (od dnia 22 kwietnia 1992 r. do dnia 30 kwietnia 1992 r., od dnia 7 maja 1992 r. do dnia 3 czerwca 1992 r. oraz od dnia 8 marca 1993 r. do dnia 9 kwietnia 1993 r.). Podzielił pogląd organu rentowego co do zastosowania w sprawie art. 184 w związku z art. 32 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych w brzmieniu obowiązującym w dniu złożenia wniosku (23 maja 2007 r.), uznawszy za niesporne wypełnienie przez ubezpieczonego przesłanek przewidzianych w art. 184 ustawy, tj. udowodnienie 36 lat, 6 miesięcy i 7 dni okresów składkowych i nieskładkowych, przy czym przed dniem 1 stycznia 1999 r. okresy składkowe i nieskładkowe wyniosły ponad 25 lat, w tym okres pracy w szczególnych warunkach oceniany według przepisów dotychczasowych - 10 lat, oraz że ubezpieczony nie przystąpił do Otwartego Funduszu Emerytalnego i rozwiązał stosunek pracy przed złożeniem wniosku o emeryturę (z dniem 30 kwietnia 2007 r.).

Sąd drugiej instancji, odwołując się do przejściowego charakteru regulacji zawartej w art. 184, wyraził pogląd, że okresy niewykonywania pracy z prawem do zasiłku chorobowego będące „okresami zatrudnienia”, zgodnie z terminologią przyjmowaną w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. Nr 8, poz. 43 ze zm.), według którego ocenia się warunki prawa do emerytury, odpowiadają okresom nieskładkowym wymienionym w art. 7 pkt 1 lit. b ustawy o emeryturach i rentach. Relację zachodzącą między pojęciami „okresy zatrudnienia” i „okresy pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze” rozstrzygnął na podstawie definicji zawartej w § 2 ust. 1 rozporządzenia, przyjmując, że okresami pracy w szczególnych warunkach są wyłącznie okresy wykonywania pracy stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na da-

nym stanowisku. Wyraził przy tym pogląd, że przez wprowadzenie do ustawy o emeryturach i rentach art. 32 ust. 1a ustawodawca wyraził intencję zwężenia zakresu okresów szczególnych tylko do tych okresów zatrudnienia (składkowych i nieskładkowych), w których praca była rzeczywiście wykonywana, z pominięciem tych okresów pozostawania w zatrudnieniu, w których następuje zwolnienie z obowiązku świadczenia pracy, także z powodu choroby.

Skarga kasacyjna wniesiona przez ubezpieczonego, w której domagał się uchylecia wyroku Sądu Apelacyjnego w całości i przekazania sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania lub jego uchylecia i rozstrzygnięcia co do istoty sprawy przez uwzględnienie odwołania i przyznanie prawa do emerytury od dnia 1 maja 2007 r., została oparta na podstawie naruszenia prawa materialnego. Skarżący zarzucił błąd w wykładni art. 184 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, polegający na przyjęciu, że okres zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, o którym mowa w tym przepisie, nie obejmuje wszystkich okresów zatrudnienia, z uwzględnieniem zwolnień od pracy, za które przysługiwało prawo do pobierania zasiłków chorobowych. W związku z twierdzeniem, że nabył prawo do emerytury na podstawie art. 184 ustawy, skarżący wskazał na niewłaściwe zastosowanie art. 32 ust. 1a. W jego ocenie, ten przepis, dodany przez ustawę z dnia 20 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 121, poz.1264), nie ma zastosowania zarówno ze względu na charakter art. 184 jako samoistnej podstawy ustalania prawa do emerytury, jak też ze względu na odsłanie w nim do art. 32, 33, 39 i 40 wyłącznie w zakresie wieku emerytalnego, a nie warunku stażu. Znajdując potwierdzenie tego poglądu w orzecznictwie Sądu Najwyższego, zarzucił, że okres zatrudnienia osiągnięty w dniu wejścia w życie ustawy i uprawniający na podstawie art. 184 do wcześniejszej emerytury, nie mógł być uznany za warunek niespełniony po osiągnięciu wieku emerytalnego, na skutek nowelizacji ustawy przewidującej dodanie art. 32 ust. 1a z dniem 1 lipca 2004 r.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Istota występującego w sprawie zagadnienia prawnego sprowadza się do określenia wzajemnego stosunku przepisów art. 184 i 32 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych i dotyczy funkcjonowania zasa-

dy *lex posterior derogat priori* w obliczu ochrony praw nabytych. Problem zarysował się w związku ze zmianami wprowadzonymi do art. 32, określającego warunki nabycia prawa do wcześniejszej emerytury z tytułu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, na skutek dodania przepisu ust. 1a, co uczyniono ustawą z dnia 20 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach, która weszła w życie z dniem 1 lipca 2004 r. W przepisie tym postanowiono, że przy ustalaniu takich okresów zatrudnienia nie uwzględnia się okresów niewykonywania pracy, za które pracownik po dniu 14 listopada 1991 r. otrzymał wynagrodzenie lub świadczenia z ubezpieczenia społecznego w razie choroby lub macierzyństwa (pkt 1) oraz okresów, w których na mocy szczególnych przepisów został zwolniony od świadczenia pracy, z wyjątkiem okresu urlopu wypoczynkowego (pkt 2). Przepis art. 32 ust. 1a pkt 2 został uchylony ustawą z dnia 1 lipca 2005 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z FUS oraz ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. Nr 169, poz. 1412.), zatem wyłączeniu ulegają tylko okresy niezdolności do pracy z powodu choroby i macierzyństwa.

Ustawodawca, wprowadzając zmiany pojęcia „zatrudnienia w szczególnych warunkach i w szczególnym charakterze”, nie uchwalił przepisów międzyczasowych, w związku z czym zakres stosowania art. 32 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych był przedmiotem skargi konstytucyjnej opartej na zarzucie jego niezgodności z art. 2 i 32 ust. 1 Konstytucji RP.

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 10 lipca 2008 r., K 33/06 (OTK-A 2008 nr 6, poz. 106), uznawszy za właściwą dla oceny konstytucyjności omawianego przepisu chwilę powstania prawa podmiotowego, w tym wypadku prawa do wcześniejszej emerytury z tytułu pracy w szczególnych warunkach, oddalił zarzut, że zmiana warunków emerytalnych prowadzi do naruszenia praw nabytych. Stwierdził, że oceniana zmiana może mieć zastosowanie wyłącznie na przyszłość.

Rozstrzygnięcie Trybunału Konstytucyjnego nie budzi wątpliwości w zakresie, w którym odnosi się do stosunków powstałych po dniu 1 lipca 2004 r. oraz stosunków zamkniętych, zakończonych nabyciem prawa przed tym dniem. Konieczne jest jednak wskazanie, że w efekcie wprowadzenia ustawą z dnia 20 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach nowych zasad ustalania okresów przebytych w ubezpieczeniu, wynikających z dodanego z dniem 1 lipca 2004 r. art. 32 ust. 1a, wyłączającego pewne okresy ze stażu pracy w szczególnych warunkach, można wyróżnić pracowników, którzy nabyli prawo do emerytury z tytułu zatrudnienia w warun-

kach szczególnych przed dniem 1 lipca 2004 r., po tym dniu, oraz pracowników będących w dniu 1 lipca 2004 r. w trakcie nabywania prawa, a w szczególności tych, którzy wypełnili warunki określone w art. 184 ustawy. Dostrzeżenie tej kategorii uprawnionych nakazuje uwzględnić aspekt ochrony istniejących w dniu 1 lipca 2004 r. praw tymczasowych tych osób, zagwarantowanych w powołanym przepisie i prowadzących do nabycia prawa do emerytury.

W art. 184 ustawy, obejmującym stany faktyczne zastane w dniu jego wejścia w życie, ustawodawca, który nie zróżnicował przesłanek nabycia prawa do emerytury przez osoby wykonujące pracę w warunkach szczególnych w zależności od daty ich urodzenia, a w efekcie daty osiągnięcia odpowiedniego wieku (art. 32 i art. 46 ustawy), w tym jednym wypadku osobno i w sposób szczególny uregulował sytuację prawną ubezpieczonych urodzonych po dniu 31 grudnia 1948 r. i osobom, które w dniu wejścia w życie ustawy (1 stycznia 1999 r.) wykazały okres zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze wymaganym w przepisach dotychczasowych do nabycia prawa do emerytury w wieku niższym niż 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn oraz okres składkowy i nieskładkowy określony w art. 27 ustawy (co najmniej 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn), zagwarantował prawo nabycia emerytury po osiągnięciu wieku przewidzianego w art. 32. Dodatkowo, co jest oczywiste dla tej grupy wiekowej, postawił warunek nieprzystąpienia do otwartego funduszu emerytalnego, a także rozwiązania stosunku pracy. Jak wynika z wypowiedzi posła sprawozdawcy projektu ustawy, celem wymienionego przepisu było utrzymanie uprawnień emerytalnych dla wszystkich, którzy w chwili wejścia w życie ustawy spełniają warunki przejścia na emeryturę, z wyjątkiem wieku emerytalnego przewidzianego w art. 32 ustawy (sprawozdanie stenograficzne z 36 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniach 25 i 26 listopada 1998 r., s. 8-9).

Doniosłość i racja przytoczonej regulacji została dostrzeżona przez Sąd Najwyższy, który uznał art. 184 ustawy o emeryturach i rentach za samoistną podstawę prawa do emerytury w oderwaniu od chwili osiągnięcia wieku emerytalnego (por. uchwałę z dnia 8 lutego 2007 r., II UZP 14/06, OSNP 2007 nr 13-14, poz. 199, wyrok dnia 18 lipca 2007 r., I UK 62/07, OSNP 2008 nr 17-18, poz. 269). Odnosząc się do relacji między art. 184 i wprowadzonym później art. 32 ust. 1a ustawy emerytalnej, Sąd Najwyższy zwrócił uwagę na zastosowanie art. 184 do tych ubezpieczonych, którzy w dniu 1 stycznia 1999 r. osiągnęli pełny staż ubezpieczeniowy, w tym wymagany okres pracy w szczególnych warunkach, lecz nie osiągnęli wieku emerytalnego,

oraz zastosowanie art. 32 do tych ubezpieczonych, którzy chociażby jeden z tych okresów osiągnęli po wejściu w życie ustawy, nie później niż do dnia 31 grudnia 2008 r. W wyroku z dnia 8 lutego 2007 r. jasno wskazał, że ubezpieczeni, do których ma zastosowanie art. 184 ustawy, mogą realizować prawo do emerytury na „starych” zasadach po osiągnięciu wieku emerytalnego, nawet jeżeli ten wiek osiągną po dniu 31 grudnia 2007 r. Dostrzegł, że pogląd o ustanowieniu w art. 184 ustawy odrębnej kategorii ubezpieczonych znajduje potwierdzenie w art. 24, w którym ubezpieczeni urodzeni po dniu 31 grudnia 1948 r., zatrudnieni w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, zostali wyłączeni z regulacji emerytur pomostowych. W wyroku z dnia 8 lipca 2008 r., I PK 309/07 (OSNP 2009 nr 23-24, poz. 308) Sąd Najwyższy potwierdził przewidzianą w art. 39 k.p. ochronę pracownika, który spełnił do dnia 31 grudnia 1998 r. tylko warunek stażu emerytalnego.

Przyjęte w art. 32 ust. 1a ustawy różnicowanie okresów wykonywania pracy w szczególnych warunkach nawiązuje do daty wejścia w życie ustawy z dnia 17 października 1991 r. o rewaloryzacji emerytury i rent, o zasadach ustalania emerytur i rent oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. Nr 107, poz. 450 ze zm.), w której poprzednia definicja okresu pracy w szczególnych warunkach pozostała niezmieniona. Okres tej pracy obejmował zarówno okresy składkowe, jak i okresy nieskładkowe, jeżeli mieściły się one w okresie wykonywania pracy zgodnie z umową o pracę. Takie stanowisko zajęł Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 27 listopada 2003 r., III UZP 10/03 (OSNP 2004 nr 5, poz. 87), stwierdzając, że do okresu pracy w szczególnych warunkach wlicza się okresy zasiłku chorobowego w czasie trwania stosunku pracy przypadające po dniu wejścia w życie ustawy o rewaloryzacji emerytur i rent.

W konsekwencji utrwalił się w judykaturze pogląd, że w art. 32 ust. 1a ustawodawca wprowadził istotną zmianę w stanie prawnym, w którym niemożliwe było w drodze wykładni ustalenie zasady pomijania w okresie ubezpieczenia okresów niezdolności do pracy z powodu choroby, oraz że art. 32 ust. 1 ustawy nie ma zastosowania do oceny nabycia prawa do emerytury przed dniem 1 lipca 2004 r. (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 2005 r., II UK 219/04, OSNP 2005 nr 22, poz. 361 oraz II UK 215/04, OSNP 2005 nr 22, poz. 360 oraz z dnia 7 lutego 2006 r., I UK 154/05, niepublikowany). Problem zaliczania do stażu pracy w szczególnych warunkach okresów wcześniejszych (okresów zatrudnienia), sprzed 15 listopada 1991 r., ustawodawca rozstrzygnął przez wyłączenie ich z regulacji art. 32 ust. 1a ustawy.

W tej sytuacji pogląd, że zastosowanie art. 32 ust. 1a pkt 1 ustawy emerytalnej do osób, które przed dniem 1 lipca 2004 r. nie spełniły wszystkich warunków nabycia prawa do wcześniejszej emerytury nie narusza konstytucyjnych zasad równości i sprawiedliwości społecznej (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2007 r., III UK 51/07, OSNP 2008 nr 21-22, poz. 328 i z dnia 21 maja 2009 r., II UK 370/08, niepublikowany), można uznać za trafny tylko jako rozumiany w ten sposób, że chodzi o „wszystkie warunki” przewidziane w art. 184 ustawy. Wymaganie od osób, które spełniły w dniu 1 stycznia 1999 r. warunki dotyczące stażu ubezpieczenia, dodatkowo warunku osiągnięcia przed dniem 1 lipca 2004 r. przewidzianego w art. 32 i 46 ustawy wieku należy uznać za zbyt daleko idące, pomijające ochronę prawa tymczasowego, ukierunkowanego na przyszłe świadczenia, co trafnie wykazano w piśmiennictwie (por. Głosę K. Stopki do orzeczenia z dnia 17 września 2007 r., OSP 2009 nr 10, poz. 111).

Sytuacja osób wymienionych w art. 184, opisywana w doktrynie jako ekspektatywa prawa podmiotowego, polega właśnie na spełnieniu się tylko części stanu faktycznego koniecznego do nabycia prawa, które poprzedza i zabezpiecza przyszłe prawo podmiotowe. Uwzględnianie ochrony praw w trakcie nabywania, aprobowane i wskazywane w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości (por. wyrok z dnia 3 października 2002 r., Ángel Barreira Pérez, sprawa C-347/00, ECR 2002 s. I-08191), znajdowało wyraz także w orzecznictwie Sądu Najwyższego (por. uchwałę składu siedmiu sędziów z dnia 27 kwietnia 2000 r., III ZP 2/00, OSNAPiUS 2000 nr 16, poz. 620 oraz wyroki: z dnia 4 grudnia 2003 r., I PK 111/03, OSNP 2004 nr 21, poz. 368, z dnia 24 września 2004 r., II PK 25/04, OSNP 2005 nr 10, poz. 141 i wcześniejszy z dnia 19 listopada 1993 r., II URN 47/93, OSNCP 1994 nr 5, poz. 117). Także Trybunał Konstytucyjny stosunkom tym niejednokrotnie dawał ochronę, jeżeli miały postać ekspektatywy maksymalnie ukształtowanej, czyli sytuacji prawnej, która spełnia zasadniczo wszystkie przesłanki ustawowe nabycia prawa do emerytury pod rządami dawnej ustawy, bez względu na stosunek do niej ustaw późniejszych. Trybunał uznawał je za postaci praw podmiotowych, do których znajduje zastosowanie ochrona praw nabytych (por. wyroki z dnia 30 listopada 1988 r., K 1/88, OTK 1988 nr 1, poz. 6, z dnia 22 czerwca 1999 r., K 5/99, OTK 1999 nr 5, poz. 100, z dnia 23 listopada 1998 r., SK 7/98, OTK 1998 nr 7, poz. 114 i przede wszystkim orzeczenie z dnia 11 lutego 1992 r., K 14/91, OTK 1992 nr 1, poz. 7).

Uwzględniając, że ochrona ekspektatywy może wynikać z jej istoty, lecz także zyskiwać wzmocnienie w prawie, należy stwierdzić, że funkcję takiego wzmocnienia spełnił art. 184 ustawy o emeryturach i rentach wobec pozostających w toku stosunków nabywania prawa do emerytury z tytułu wykonywania zatrudnienia w szczególnych warunkach przed dniem 1 stycznia 1999 r. W przepisie tym ustawodawca utrwalił sytuację osób, które w dniu wejścia w życie ustawy wypełniły warunki stażu szczególnego i ogólnego i zadeklarował ich przyszłe prawo do emerytury w wieku wcześniejszym; przez wydanie tego przepisu nastąpił stan związania, tj. zobowiązania się przez Państwo do powstrzymania się od jakiejkolwiek ingerencji w istniejące prawo tymczasowe. Wobec tego przewidziana w ustawie ekspektatywa prawa do emerytury nie mogła wygasnąć na skutek nowej regulacji ustalania stażu zatrudnienia. Gwarancji przyszłego prawa do emerytury złożonej wobec osób, o których mowa w art. 184 ustawy, ustawodawca nie mógł już naruszyć przez ustalenie innego sposobu wyliczenia ich stażu ubezpieczenia. Stąd ocena, że wykazanie w dniu 1 stycznia 1999 r. określonego w art. 184 ustawy okresu wykonywania pracy w szczególnych warunkach wyłącza ponowne ustalenie tego okresu po osiągnięciu wieku emerytalnego, według zasad wynikających z art. 32 ust. 1a pkt 1 obowiązujących po dniu 1 lipca 2004 r. Pogląd ten wzmocnia treść art. 32 ust. 4 ustawy emerytalnej, odsyłająca w zakresie warunków emerytalnych do przepisów dotychczasowych (obowiązujących przed dniem 1 stycznia 1999 r.).

Z tych przyczyn, Sąd Najwyższy uwzględnił wniosek skarżącego i orzekł na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.

=====